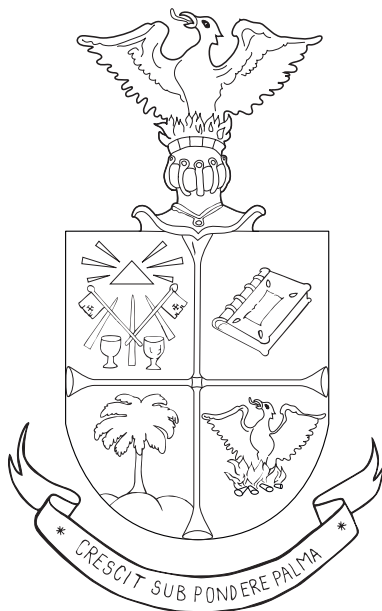

Glossa Iuridica

X. évfolyam, 4. szám

Tematikus szám

A cigányság helyzete Magyarországon és Európában 50 év múlva

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Bónis Péter, Böcskei Elvira, Bruhács János,
Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia,
Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia,
Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Manzinger Krisztián,
Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor, Osztoivits András, Pulay Gyula,
Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István, Szabó Imre, Szabó Zsolt,
Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András,
Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

E SZÁM SZERKESZTŐI:

Móré Sándor, Rixer Ádám

ISSN 2064-6887

Valamennyi tanulmány és a teljes lapszám a Károli Gáspár Református Egyetem pályázatán nyertes, A cigányság helyzete Magyarországon és Európában 50 év múlva című, 2022 és 2024 között a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely szervezésében zajló kutatás keretében valósult meg.

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

ROMÁK A KÜLHONI MAGYAR TÖMBTERÜLETEKEN

MANZINGER KRISZTIÁN
egyetemi adjunktus (KRE ÁJK)

Absztrakt

A külhoni magyar tömbterületek az elmúlt egy évszázadban elsősorban a területi államok részéről voltak – ki- és betelepítések révén, illetve asszimilációs nyomás által – demográfiai átalakulásnak kitéve, azonban folyamatban van egy kevésbé ismert belső átalakulás is. Az érintett területeken egyre több a roma, akik között az elmúlt évtizedekben különböző intenzitással disszimilációs folyamat erősödött meg. Statisztikailag ez az átalakulás egyelőre kevésbé látható, mert az önbevalláson alapuló népszámlálásokon megállapított hivatalos számuk továbbra is jelentősen elmarad a becsült arányuktól.

Kulcsszavak: Roma, cigány, nemzetiség, Szlovákia, Románia, Ukrajna, disszimiláció, magyar kisebbség

ROMA IN THE REGIONS OF MAJORITY HUNGARIAN SPEAKING POPULATION IN THE NEIGHBOURING STATES TO HUNGARY

Abstract

The regions in Slovakia, Romania and Ukraine inhabited by a majority Hungarian-speaking population have experienced assimilatory policies in the past century such as the application of restrictive laws, confinement of properties, displacement etc. By their implementation, the states intended to decrease the share of the Hungarian population and to alter the demographic reality of those regions. In the last decades, however, another internal change has been taking shape, the dissimilation of the Hungarian-speaking Roma population, the intensity of which depends on various factors. The transformation is still invisible to a great extent as the number of the Roma is undercounted in official censuses, based on self-declaration, research show.

Keywords: Roma ethnicity, Ethnicity, Slovakia, Romania, Ukraine, dissimilation, Hungarian minority

A külhoni magyarság kérdése a magyar tudományos és közélet egyik legtöbbet taglalt témája, a közösségek demográfiájával kapcsolatos kérdések pedig mindig különös aktualitást kapnak népszámlálások időszakában. Jelen írásban a Románia, Szlovákia és Ukrajna magyar közösségein belül élő roma közösségeket vizsgáljuk a hivatalos népszámlálási adatok és a különböző tudományos felmérések, illetve más források eredményeinek összevetésével. Céлом annak bemutatása, hogy az érintett területeken összességében hogyan nézhet ki az etnikai összetétel, illetve, hogy milyen szempontok járulnak hozzá a magyar nyelvű romák disszimilációjához, előkészítendő egy következő tanulmányt, amely a társadalmi integrációs kezdeményezéseket kívánja vizsgálni.

1. Bevezetés

Az első magyarországi feljegyzés cigányokról 1390-ből, Fogaras (ma Făgăraș, Románia) vidékéről származik, ami akkor a havasalföldi uralkodó magyarországi hűbérbirtoka volt; feltételezhető, hogy ez a kapcsolat eredményezte a romák Magyarországra településének első megvalósulását. A romák beáramlása a török korban és a 18. században is folyamatos. A cigányságot az 1851-es osztrák népszámlálás kezelte először külön kategóriaként, mindazonáltal már az 1780-as években is születtek becslések a romák számára nézve. Az első, kifejezetten a cigányságra koncentrált felmérés az 1893-as „cigányösszeírás” volt, az összeírás oka pedig „a hazai cigányok ügyének rendezésére” irányuló kormányzati szándék volt, amihez elengedhetetlennek tartották a számuk és demográfiai helyzetük megfelelő ismeretét. Az összeírás ennek megfelelően az antropológiai jellegre és nem az anyanyelvre vagy a cigány nyelvtudásra koncentrált,¹ szemben a népszámlálásokkal. Az összeírásból Budapest kimeradt, így 274.940 cigányt írtak össze az ország területén, a végleges becslés pedig 280.000 fő lett, ami a három évvel korábban tartott népszámláláson összeírt lélekszám háromszorosa volt. Az 1893-a „cigányösszeírás” szinte egyedi felmérés volt, ahhoz hasonlót a korszakban mindössze Franciaország végzett el 1895-ben, illetve Bajorország 1899-ben.²

Az 1893-ban megszámlált cigányok 38,1%-a magyar, 30%-a cigány, 24,9%-a pedig román anyanyelvű volt; a cigány anyanyelvűek zöme a szlovák lakta Felvidéken és a román többségű Közép-Erdélyben élt. A nem cigány anyanyelvűeknek 54,4%-a volt magyar, 34,9%-a pedig román anyanyelvű, míg a

1 VÁRADI János: A magyarországi cigány népesség számának alakulása 1850–1910. *Regio*, 2009/4, 74–76.

2 VÁRADI i. m. 74.

szlovákot mindössze 5,1% jelölte meg. A magyar anyanyelv a cigányság között többnyire felülreprezentált volt azokban az országrészekben is, ahol a magyarság kisebbségben volt: a Duna bal partján³ a romák 43,5%-a volt magyar anyanyelvű, miközben az összlakosságban csak 27,6%-ot tett ki 1890-ben a magyarság, a Tisza jobb partján⁴ pedig 52,7% volt a magyar nyelvű romák aránya 44,9%-os magyarságaránnyal szemben. Kivételt a jelentős román lakossággal bíró Erdély⁵ és a Tisza-Maros szöge⁶ jelentettek, ahol 19,2% és 31%, illetve 5,9% és 17,3% voltak az aránypárok.⁷ A cigány anyanyelvűek aránya a legmagasabb Erdélyben volt, ahol 41,6%-ot tett ki.

Hasonló felmérés azóta sem készült, viszont egyes országokban több alkalommal is sor került – a népszámlálásoktól függetlenül – a roma lakosság külön felmérésére. Ha az általános demográfiai adatokat nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy miközben 1989-et követően (1) a Kárpát-medence lakossága jelentős fogyásnak indult, (2) jelentősen növekedett a cigányság száma és aránya, valamint (3) az etnikumot nem bevalló népesség száma és aránya.⁸ A cigányság hivatalos száma és aránya a Kárpát-medencében 1941 és 2001 között 181.000-ról és 0,7%-ról 579.000-re és 2%-ra nőtt.⁹ Főleg az 1991–2001 közötti időszakban volt jelentős az emelkedés, a romák száma ekkor Észak-Magyarországon, a Budapest-régióban 50–70%-kal, a romániai Partiumban 34–39%-kal, a dél-szlovákiai magyarlakta járásokban 51%-kal, Bácskában 57%-kal és a Muraközben 51%-kal nőtt, ami természetes szaporodásuknak, gazdasági okokkal összefüggő odavándorlásuknak és az etnikai disszimilációnak köszönhető.¹⁰

Mindazonáltal a tényleges számok magasabbak voltak már akkor is a hivatalosaknál: egy 2001-re vonatkozó becslés szerint a Kárpát-medencei

3 Árva, Bars, Esztergom, Hont, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Trencsén, Túróc és Zólyom vármegyék.

4 Abaúj-Torna, Bereg, Borsod, Gömör és Kis-Hont, Sáros, Szepes, Ung és Zemplén vármegyék.

5 Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Brassó, Csík, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Udvarhely vármegyék.

6 Arad, Csanád, Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyék.

7 *A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei.* Magyar Statisztikai Közlemények IX. kötet. Budapest, Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1895, 34–35, 41.

8 Kocsis Károly: A közelmúlt és a jelen etnikai folyamatai a Kárpát-medencében. *Új Holnap*, 2006/3, 23.

9 Uo. 24.

10 Uo. 27.

cigányság száma 2,6 millió fő volt, a terület lakosságának mintegy 9%-a, amelyből 1,4–1,5 millió fő Erdélyben, 600.000 Magyarországon, 380.000 pedig Szlovákiában élt. A hivatalos népszámlálások Erdélyben ennek a számnak a 17%-át, Magyarországon 32%-át, Szlovákiában 24%-át, Kárpátalján pedig 29%-át találták meg.¹¹ Ebben az is közrejátszhatott, hogy valamely cigány dialektus csak a roma népesség 6–8%-ának volt anyanyelve – Magyarországon 11,2%, Szlovákiában 26,2% volt az arány¹² –, emiatt jelentős részük könnyen eltűnik a népszámlálásokkor, akár a többségi, akár valamely kisebbségi csoport soraiban.

A következőkben a romániai, szlovákiai és ukrainai magyar etnikai tömbterületeken élő cigányságot vizsgáljuk, amihez a kiinduló alap az 1893-as összeírás adatai lesznek, majd az adott ország hivatalos statisztikáit és az akadémiai szféra által végzett kutatásoknak az eredményeit mutatjuk be és hasonlítjuk össze annak érdekében, hogy hozzávetőlegesen reális képet kapjunk a magyar nyelvű tömbterületen élő romák lélekszáma, területi elhelyezkedése és identitása kapcsán. Azért tartjuk célravezetőnek ezt a megközelítést – természetesen minden alkalommal a hivatalos népszámlálási adatokat is bemutatva –, mert a közösségről a legpontosabb adatokat nem az önbevallás, hanem annak révén kapjuk meg, ha azt vizsgáljuk, hogy ki az, akit a környezete romának tart.¹³

2. Erdély

Az 1893-as összeírás főbb eredményeit közlő kötet megfogalmazása szerint „a legsötétebb országrész Erdély, a cigányságnak klasszikus földje”.¹⁴ A felmérés 142.000 romát – az összes magyarországinak közel felét – talált a történelmi Erdélyben,¹⁵ közülük 97.000 fő volt görögkeleti és görögkatolikus vallású, míg 52.500 cigány, 52.000 román és 37.000 magyar anyanyelvű.¹⁶ A

11 Kocsis Károly: A Kárpát-medence változó etnikai arculata (1989–2002). *Kisebbségkutatás*, 2003/1–4, 713.

12 Kocsis (2006) i. m. 27.

13 Kemény István megközelítésének helyességére hivatkozik LADÁNYI János – SZELÉNYI Iván: *Roma etnicitás és társadalmi kirekesztettség*. In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004, 29.

14 *A Magyarországon...* 11.

15 Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Brassó, Csík, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros-Torda, Nagy-Küküllő, Szeben, Torda-Aranyos és Udvarhely megyék.

16 Kovács Alajos: Az erdélyi magyarság és a román statisztika. *Kisebbségvédelem*, 1940/1–2, 6–7.

Partiummal és Bánsággal kibővített – vagyis az 1920-ban Romániához csatolt – területre nézve a romák száma 150.300 fő volt, a mintegy 4,4 milliós lakosságnak 3,4%-a.¹⁷

A legmagasabb arányt az egyébként is vegyes lakosságú¹⁸ Nagy-Küküllő vármegyében tették ki: 14.037 fős összlétszámmal 10,4%-ot. Ezt követte Kis-Küküllő 7,2%-kal, Maros-Torda 6,5%-kal és Udvarhely 5,2%-kal. A döntően román lakosságú Krassó-Szörény vármegye Moldovai járásában arányuk 7% feletti volt – 2.046 fő a 25.685 fős lakosságból – az orsovaiban pedig a 8%-ot is meghaladta: 1.788 fő a 20.390-ből. Szintén 7% felett volt arányuk Maros-Torda vármegye magyar-román lakosságú Marosi felső járásában, a román többségű Régeni alsó járásban, 13% felett a Nagy-Küküllő vármegyei, döntően német és román lakta Keresdi és Szentágotai járásokban, de 10% feletti volt a román-német-magyar Kőhalmi járásban, valamint Szeben vármegye román többségű Újegyházi járásában is.¹⁹ A törvényhatósági jogú városok közül az egész országban a 90%-ban magyar Marosvásárhelyen volt a legmagasabb az arányuk: 3,68%.

A cigányság nyelvi szempontból a többséghez hasonult, így míg Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyékben elsősorban magyar, majd cigány anyanyelvet vallottak be anyanyelvként – bár ez utóbbiak többsége is beszélt magyarul, és a román nyelv csak a harmadik helyen állt –, addig a román többségű vagy vegyes német-román és német-román-magyar lakosságú területeken elsősorban román és cigány anyanyelvet deklaráltak, magyart csak nagyon kis arányban, németet pedig elvétve.²⁰ Az összeírás tanulságai szerint a románlakta területeken a cigányság inkább a román többség közé vegyülve élt, míg a magyar vagy vegyes lakosságú területeken elkülönülve.²¹

Az 1930-as román népszámlálás 43.651 cigány anyanyelvűt és 109.156 cigány nemzetiségűt talált a teljes Magyarországtól elcsatolt területekre értett Erdélyben – míg a teljes országterületen 262.501 roma nemzetiségűt. A hivatalos román adatok szerint az erdélyi területeken magasabb volt a romák aránya és területi „átrendezettség” is megfigyelhető volt: a román vidékeken a románok közé olvasztották őket, a magyar vidékeken viszont külön vet-

17 VARGA E. Árpád: Erdély magyar népessége 1870–1995 között. *Magyar Kisebbség*, 1998/3–4, 399–400.

18 A megye lakosságának 44%-a német, 39%-a román, 10%-a pedig magyar anyanyelvű volt 1890-ben.

19 *A Magyarországon...*, 10., 12., 13. táblák.

20 Uo., 56. tábla.

21 Uo., 18.

ték.²² Ennek megfelelően például Nagy-Küküllő megyében mindössze 3.767 cigány nemzetiségűt írtak össze.²³ Ez a gyakorlat erősítette a román elemet az országban és Erdélyben is, illetve – a zsidókhoz, görög katolikusokhoz és a szatmári svábokhoz hasonlóan – disszimilálta a romákat a magyarságtól, csökkentve így ez utóbbi csoport számát.

A romák lélekszáma Erdély területén folyamatosan jelentős kilengéseket mutat: az 1869-es adatokat 100%-nak véve az 1893-as összeírásnál 273,3% volt, 1930-ban 198,5%, 1966-ban 89,4%,²⁴ az 1977-es népszámlálásnál 223,7%, majd az 1992-esnél 368,5%.²⁵ 1992-ben 401.087, 2002-ben 535.140, 2011-ben 621.573, míg 2021-ben csak 569.477 romát mutattak ki országosan a romániai népszámlálások. Amíg a 20. század közepén elsősorban Erdély 16 megyéjében mutatták ki a népszámlálások a romákat – 1956-ban és 1966-ban a romániai cigányok háromnegyede élt itt – addig az elmúlt évtizedekben erősödik a Kárpátokon túli területek románok etnikai tudata is, így az erdélyiek aránya csökken a népességen belül.²⁶ A népszámlálások azonban továbbra is az erdélyi területek felülreprezentáltságát mutatják: 2011-ben Maros megyében volt a legmagasabb az arányuk, 8,5%, ez 2021-ben 9,7%-ra emelkedett. A második helyen Szilágy megye állt 2021-ben 8,6%-kal (2011: 6,7%), a harmadikon Bihar 7,3%-kal (2011: 6%), a Kárpátokon túli megyék legmagasabb értékei csak ezután következnek: Ialomița 7,2%, Călărași 6,9% (2011: 7,5%), illetve Mehedinți 6,2%.

A valós számok a hivatalos adatoknál lényegesen magasabbak: 2016-ban készült egy országos felmérés,²⁷ amely szerint a romániai roma lakosság aránya a népszámláláson kimutatottnak mintegy duplája, 1.232.797 fő volt, közülük 37,7%, vagyis 474.122 fő élt Erdély 16 megyéjében, közülük 104.861 fő, vagyis 22,1% volt magyar nyelvű. A magyar nyelvű romák tudományos vizsgálata meglehetősen friss fejlemény, még 1998-ban is azt írta az erdélyi

22 Kovács i. m. 3.

23 VARGA E. Árpád (szerk.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. V. Brassó, Hunyad és Szeben megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között.* Budapest–Csíkszereda, Múltunk könyvek, 2002, 36.

24 Ekkor volt a cigányság lakosságon belüli aránya a legkevesebb, 0,3%, míg az eddigi maximumot 2011-ben érték el, 3,6%-kal; az arányuk 2021-ben 3,4%-ra esett vissza.

25 Varga (1998) i. m. 344.

26 PAPP Z. Attila: Romák és magyar cigányok a Kárpát-medencében. *Pro Minoritate*, 2012/3, 60.

27 Magyarul beszélő romák Erdélyben. Területi elhelyezkedés és lakóhelyi szegregáció. Erdélystat, Statisztikai elemzés. <http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/magyarul-beszelo-romak-erdelyben-terleti-elhelyezkedes-es-lakohelyi-szegregacio/60> (2023. 02. 20.)

magyar közösség kiváló ismerője, hogy „a vidéki magyarság települési homogenitása Kovászna és Hargita megyében a legteljesebb, de viszonylag erős Maros, valamint Bihar, továbbá Szilágy megyében is, jóllehet a szilágysági magyar települések egymással össze nem függő szigettömböket alkotnak, román falvakkal körbevéve. A határ menti magyar nyelvterület fellazulása következtében a Szatmár megyei falusi magyarság települési viszonyai már sajátos átmenetet képeznek a tömb-, illetve a sziget- és szórványmagyar vidékek között; homogenitásuk jellemzői inkább ez utóbbiakéhoz közelítenek”.²⁸

A 2021-es népszámlálás összesen 32.086 magyar anyanyelvű romát (az összes roma nemzetiségű 5,6%-a) mutatott ki – 2011-ben 32.777-en voltak, 2002-ben 23.950-en, 1992-ben pedig 18.860-an –, míg 2021-ben 1.335 magyar nemzetiségű – 2011-ben 207, 2002-ben 1.046, 1992-ben pedig 656 – vallotta magát roma anyanyelvűnek.²⁹ Egy 2006-os kutatás azonban 150.000 fő körüli becsülte a magyarul (is) beszélő erdélyi romák számát, ami a magyar anyanyelvűek közel 10%-át jelentette, hangsúlyosan felülreprezentálva a fiatalabb, és alul az idősebb korosztályokban. Ahogy látni fogjuk, tendencia, hogy a magyar nyelvű romák többsége továbbra is magyar nemzetiségűnek vallja magát, de ennek ellenére az elmúlt évtizedekben jelentős népességszámbeli csökkenés sújtotta a romániai magyarságot a roma disszimiláció miatt: 1966–1977 között 10.160 fő veszteség, 1977–1992 között 3.500 fő veszteség, 1992–2002 között 1.190 fő nyereség, míg 2002–2011 között 2.514 fő veszteség.³⁰

2.1. Székelyföld

A mai Hargita, Kovászna és Maros megyék területét egybefogó Székelyföld³¹ településeinek az 1893-as összeírás egyes esetekben jelentős számú romát talált: 10% felett – a ma is magyar többségű – Háromszék vármegyei Bodolán, Előpatakon, Miklósváron, Mikóújfaluban és Uzonban, a Maros-Torda vármegyei Mezőbándon, Erdőszentgyörgyön, Maroszentgyörgyön, Sárom-

28 VARGA (1998) i. m. 378.

29 A cigányság legnagyobb része román anyanyelvű volt az országban, de még roma anyanyelvet is hatszor annyian vallottak be közülük 2021-ben, mint magyart.

30 KISS Tamás – BARNA Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében – Demográfiai és statisztikai elemzés*. ISPMN Working Papers 43/2012, Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2012, 58.

31 A régióhoz tartozik az 1950-ben Csík megyéről leválasztott és 1968 óta Bákó megyéhez tartozó Gyimesbükk is, miközben a mai Maros megyéhez tartoznak olyan mezőségi és szászföldi régiók, amelyek tradicionálisan nem részei Székelyföldnek.

berkén, Koronkán, Marosvécsen, Ákosfalván, valamint az Udvarhely vármegyei Székelyderzsén, Kőríspatakon, Szombatfalván, Bözödújfaluban sőt, a maros-tordai Abafáján, Nyárádgálfalván, az udvarhelyi Erkeден, Kiskedében és Székelyszenterzsébeten a 20%-ot is megközelítette vagy meghaladta a romák aránya.³²

A romák számának korábban már említett hullámszerűsége a mai közigazgatási határok között vett székelyföldi megyékben is megfigyelhető a romániai népszámlálásokon.³³

1. Táblázat. A székelyföldi megyék roma lakosságának aránya 1930–2002 között. (Saját szerkesztés)

Megye	1930		1966		1992		2002	
	Roma	%	Roma	%	Roma	%	Roma	%
Hargita	2.702	1,1%	1.514	0,5%	3.827	1,1%	3.835	1,2%
Kovászna	3.080	2%	1.465	0,8%	2.641	1,1%	5.973	2,7%
Maros	17.444	4,1%	11.402	2%	34.798	5,7%	40.425	7%

A 2011-es népszámlálás Kovászna megyében 8.267 roma nemzetiségű lakost talált (3,9%), akik közül 2.972 volt magyar, 5.212 román és 83 roma anyanyelvű, míg 4 magyar nemzetiségű személy roma anyanyelvűnek vallotta magát. Ugyanekkor Hargita 5.326 cigány nemzetiségűje (1,7%) közül 3.430 volt magyar, 802 román és 1.069 cigány anyanyelvű, a magukat magyar nemzetiségű és cigány anyanyelvűnek vallók száma 48 fő volt. Marosban 46.947 cigány nemzetiségűt (8,8%) mutattak ki 2011-ben, közülük 5.689 volt magyar, 18.941 román és 22.732 roma anyanyelvű, míg 46 roma anyanyelvű magyar nemzetiségűnek vallotta magát.

2021-ben Kovászna megyében 9.507 roma nemzetiségűt (4,7%) számoltak össze, akik közül 2.183 volt magyar anyanyelvű – a megyei magyar nyelvűek 1,6%-át téve ki – 7.172 román és 152 cigány anyanyelvű. Hargitában a 4.928 roma (1,7%) közül 3.447 vallotta magát magyar anyanyelvűnek – a megye magyar anyanyelvűinek 1,5%-a – 780 román, 699 pedig cigány anyanyelvűnek, míg Marosban a 44.880 roma (8,7%) közül 19.966 román, 18.109 cigány és 6.776 magyar anyanyelvűnek – ez a csoport a megye magyar anyanyelvűinek 3,9%-át tette ki.

32 *A Magyarországon...* 13–15.

33 *Populatia dupa etnie la recensamintele.* <https://insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t1.pdf>, 5., 7., 9. (2023. 02. 20.)

Érdeemes megvizsgálnunk egyes községekben³⁴ is a romák arányát a térségben:

2. Táblázat. Egyes székelyföldi települések etnikai összetételének alakulása 1992–2022 között. (M= magyar nemzetiségű, C= roma nemzetiségű. Saját szerkesztés)

Település	1992		2002		2011		
	M	C	M	C	M	C	magyar anyanyelv
Bardóc	94,6%	0%	83,6%	12,2%	76,4%	13,5% ³⁵	75,8%
Bölon ³⁶	51,1%	1,6%	41,4%	19,0%	35,8%	45,7%	36,8%
Ozsdola	93,0%	1,4%	92,5%	2,1%	71,0%	23,0%	93,9%
Kászonalitz	86,1%	4,7%	81,6%	9,1%	91%	1,4%	96%
Parajd	95,0%	3,9%	96,9%	2,2%	91,7%	2,6% ³⁷	93,4%
Székelyandrásfalva	69,0%	7,9%	68,2%	5,9%	59,9%	18,1% ³⁸	67,2%
Szentábrahám	98,0%	1,6%	97,7%	1,7%	85,4%	11,3%	94,4%
Újszékely	82,5%	16,5%	93,6%	4,1%	72,7%	21,3%	90,4%
Ákosfalva	93,1%	5,9%	92,5%	5,9%	85,8%	10,2% ³⁹	89,7%
Mezőcsávás	51,6%	4,3%	49,4%	9,6%	44,0%	10,3% ⁴⁰	48,8%
Nyáradkarácson	80,5%	16,9%	72,9%	24,6%	63,2%	24,3% ⁴¹	63,8% ⁴²

Ezek a hivatalos népszámlálási adatok, de sok olyan település van, ahol a romák száma biztosan alászámt. Erdőszentgyörgy városban arányukat 20-25%-ra becsülik,⁴³ de a népszámlálások ennek töredékét mutatják ki:

- 34 A román közigazgatási rendszerben egy községhez általában több település tartozik, amelyeket egy adminisztráció irányít. A 2021-es népszámlálás községsoros adatai a kézirat lezárásakor még nem álltak rendelkezésre.
- 35 A romák döntően román anyanyelvűnek vallották magukat. A községhez tartozó székelyszáldobosi cigányok kapcsán ld. FOSZTÓ László: *Szorongás és megbélyegzés: a cigány–magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói*. In: BAKÓ Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003, 83–107.
- 36 A romák jelentős része itt 1992-ben még román anyanyelvűként román nemzetiségűnek vallotta magát, de 2011-ben már cigánynak.
- 37 A romák mind magyar anyanyelvűek.
- 38 A romák részben magyar, részben román és részben cigány anyanyelvet deklaráltak.
- 39 A romák mintegy 40%-a cigány, 60%-a pedig magyar anyanyelvet vallott be.
- 40 A romák mintegy 30%-a cigány, a többi döntően magyar anyanyelvet vallott be.
- 41 2011-ben a lakosság 9,9%-a nem vallott be nemzetiségét.
- 42 A roma lakosság itt cigány anyanyelvűnek vallotta magát 2011-ben.
- 43 *Vannak települések, ahol megduplázódott a romák száma az elmúlt negyed évszázad alatt*

4,6%-ot 2011-ben. Csíkszentmártonban, ahol az állatok legeltetése, lopások, garázdaság és más problémák miatt rendszeres összeütközések alakultak ki a magyarság és a magyar nyelvű romák között,⁴⁴ a 2000-es években 200 főre és 10%-ra becsült roma lakosságból a 2011-es népszámlálás mindössze 1 főt mutatott ki. Csíkközvás községben a 2011-es népszámlálás 3% alatti roma lakosságot talált, míg a becslések szerint arányuk 36% körüli.⁴⁵ A 2006-os SocioRoMap-kutatás a 2. sz. táblázatban szereplő községekben is jelentősen több romát talált, mint a népszámlálások: Újszékelyen 52%-ot, Székelyandrásfalván 40%-ot, Ozsdolán és Szentábrahámban 25%-ot, Bardócon 24%-ot, Ákosfalván 21%-ot, Parajdon 15%-ot, Kászonaltízben 14%-ot tett ki eszerint az arányuk.

Az említett 2016-os kutatás a székelyföldi régióba⁴⁶ tartozó 121 község közül 82-ben, vagyis több mint kétharmadukban a népszámláláson kimutatottnál több roma jelenlétét talált, a 2011-ben megszámlált 15.292 fővel (2,8%) szemben 51.185 főt (9,4%). Eszerint az erdélyi magyar nyelvű romák fele ebben a térségben élt, a térségben élő romák 89%-a pedig magyar nyelvű. Ahogy az 1. sz. térkép mutatja, román nyelvű romákat elsősorban a Maros megyei Alsó-Nyárádmentén, valamint Marosvásárhely körzetében, a hargitai Gyergyóújfaluban és Balánbányán, illetve a háromszéki (kovásznai) Bölönben, Zágonban és a Baróti-medencében – Székelyszáldobos, Magyarhermány és Bölönpaták falvakban – találunk.

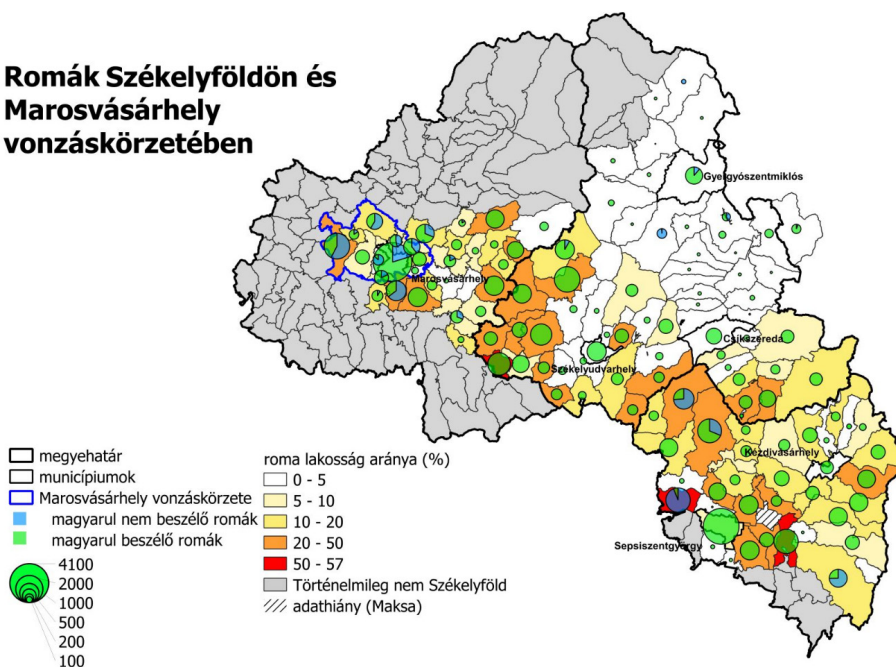
(2017. 07. 30.) <https://szekelyhon.ro/aktualis/vannak-telepulesek-ahol-megduplazodott-a-romak-szama-az-elmult-negyed-evszazad-alatt#> (2023. 02. 20.)

44 *Elűznék a romákat a csíkszentmártoniak* (2009. 06. 11.) https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/eluznek_a_romakat_a_csikszentmartoniak# (2023. 02. 20.)

45 Kiss Tamás – SÓLYOM Andrea: *A kisebbség kisebbsége. A Hargita megyei roma közösségek helyzete és mobilitási stratégiái*. Kolozsvár-Tibód, Hargita Megyei Mélyszegénység Munkacsoport, 2022, 32.

46 Székelyföld ebben az esetben nem Hargita, Kovászna és Maros megyék közigazgatási területét öleli fel, hanem Hargita megye teljes területéből áll Maroshévíz város; Bélbor, Galócás, Gyergyóvárhegy és Salamás községek kivételével; Kovászna megye teljes területéből Bodzaforduló város; Dobolló, Előpaták, Hidvég, Nagypatak, Szitabodza és Zágonbárkány községek kivételével; illetve Maros megye következő közigazgatási egységeiből: Erdőszentgyörgy Nyárádszereda és Szováta városok; Ákosfalva, Backamadaras, Csíkfalva, Gyulakuta, Havad, Kibéd, Lukafalva, Makfalva, Nagyernye, Nyárádgálfalva, Nyárádkarácson, Nyárádmagyarós, Nyárádremete, Sóvárád, Székelybere, Székelyhodos, Székelyvécke községek, valamint a Bákó megyei Gyimesbükk községből. Ennek megfelelően Marosvásárhely városa sem képezi részét a régiónak. Erdélystat, Módszertan. <http://statisztikak.erdelystat.ro/modszertan> (2023. 02. 20.)

Romák Székelyföldön és Marosvásárhely vonzaskörzetében

1. Térkép. Romák Székelyföldön. (Forrás: <http://statistikak.erdelystat.ro/cikkek/magyarul-beszelo-romak-erdelyben-terleti-elhelyezkedes-es-lakohe-lyi-szegregacio/60>)

A rendelkezésünkre álló információk és az elmúlt három évtized népszámlálási adatai alapján négy féle helyzetet tudunk a székelyföldi térségben beazonosítani: (1) a magyar nyelvű romák továbbra is magyar nemzetiségűnek vallják magukat a népszámlálásokon, (2) a romák etnikai szempontból disszimilálódnak, de anyanyelvük a magyar marad (pl. Kászonaltság, Szentábrahám, Újszékely, Ozdola), (3) a roma közösség döntően betelepült román nyelvű közösség leszármazottja (Bölön, Bardóc), illetve (4) nyelvváltás/a roma nyelv pozíciójának megerősödése is bekövetkezik a magyarságtól való disszimiláció mellett (Nyárádkarácson⁴⁷).

Mivel a 2021-es adatok még nem állnak rendelkezésre, ezért érdemes a 2002-es és 2011-es adatokat összevetve rámutatni arra, hogy az identitás megvallása változhat: Hargita megye csíki régiójának cigányai közül 33,8% vallotta magát romának 2002-ben, de csak 25,8% 2011-ben, a többiek ekkor magyar nemzetiséget diktáltak be. Ezzel ellentétes folyamat zajlott le a megye

47 Nyárádkarácson etnikai és felekezeti statisztikája 1850–1992, <https://varga.adatbank.ro/?pg=3&action=etnik&id=771> (2023. 02. 20.)

udvarhelyi régiójában, ahol 2002-ben a romák 11%-a vallotta magát cigánynak és 87,5%-a magyarnak, míg 2011-ben az arányok 18,6%-ra és 80,6%-ra módosultak. Szintén jelentősen nőtt a magyarság rovására a magukat romának vallók aránya Kovászna megye régióiban is.⁴⁸ Ellentétes példa is van: a Kovászna megyei Nagyborosnyón 2002 és 2011 között csökkent a romák és nőtt a magyarok aránya, de hasonló volt a helyzet Sepsiszentgyörgyön, a Hargita megyei Kászonsaltízben és Korondon, illetve a Maros megyei Balavásár és Gyulakuta községek esetében is.⁴⁹

A 2016-os felmérés Hargita megyében 19.297 főre, Kovásznában 19.453 főre, Maros megyében pedig 20.094 főre tette a magyar nyelvű romák számát, ami az egyes megyék roma lakosságán belül ebben a sorrendben 95%-ot, 69%-ot, illetve 30%-ot tett ki. A kistérségek közül a székelykeresztúriban és a Sóvidéken – mindkettő Udvarhelyen – magas a romák aránya: 24, illetve 22%.⁵⁰ Ha az érintett megyék magyar nyelvűi felől közelítünk a számokhoz, akkor azt látjuk, hogy a Kovászna megyei magyar anyanyelvűek 12,7%-a, a hargitaiak 7,4%-a és a marosiak 9,7%-a volt cigány etnikumú ekkor, átlagban pedig – ahogy fentebb említettük – a székelyföldi magyar nyelvűek 9,4%-a volt romának tekinthető. 1.000 fő feletti magyar nyelvű roma közösséget mutattak ki Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön, illetve a községek közül hétben – Korondon, Nagyborosnyón, Újszékelyen, Siménfalván, Nagybaconban, Makfalván és Ákosfalván –, valamint többséget alkottak a romák Nagyborosnyón, Újszékelyen és Bölönben – ez utóbbiban magyarul nem beszélő cigányok élnek.

2.2. Partium

Az 1893-as összeírás szerint a Partiumban a magyar lakosságú települések közül Székelyhídon, Mezőtelegden, Élesden, Szalárdon, Margittán, illetve Erdődön, Szaniszlóban, Hadadon, Túrterebesen, Tasnádon, Halmiban, Mikolán, Királydarócon, Kisbáonyban, továbbá a nagyobb városokban, Nagyváradon és Nagyszalontán, Nagykárolyban és Szatmárnémetiben élt jelentősebb számú cigány.⁵¹ A Partium később Romániához csatolt részei közül az Érmellék már ekkor is kitért – Székelyhíd 4.507 fős összelakosságának 3,7%-a, 175 fő volt

48 KISS – BARNA i. m. 54.

49 Uo. 57.

50 KISS – SÓLYOM i. m. 31.

51 SZILÁGYI Ferenc: *Roma népesség a partiumi határmegyékben (Bihar, Szatmár)*. In: SZILÁGYI Ferenc – PÉNZES János (szerk.): *Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében*. Nagyvárad, Partium Kiadó, 2016, 55–57.

roma – de a Székelyfölddel ellentétben arányuk itt még egyetlen településen sem érte el a 10%-ot.⁵²

Az 1930-as román népszámlálás elsősorban magyar településeken mutatott ki cigányokat, így Székelyhídon 4,7% volt az arányuk, Bihardiószegen 2,3%; ezek a közösségek az 1941-es magyar népszámláláskor nem jelentek meg.⁵³ A roma lakosság az 1930–1977 közötti népszámlálások során szinte eltűnt Bihar és Szatmár megyékben, majd 1992-ben 3%-át tették ki a lakosságnak, ami 2002-ben 4,5%-ra, 2011-ben 5,7%-ra, 2021-ben pedig 6%-ra nőtt.

Regionális szinten az Érmelléken⁵⁴ 1977-ben 4,5% volt a roma lakosság hivatalos aránya, ez 1992-re 6,8%-ra, 2002-re 9,5%-ra, 2011-re 11,8%-ra nőtt.⁵⁵ A 2011-es népszámlálást megelőzően Romániában kampány zajlott azzal a céllal, hogy minél több magyar nyelvű roma, görög katolikus és vegyes házasságban élő vallja magát magyarnak, tekintettel a 20%-os küszöbhez kapcsolódó nyelvi szabályozásra; ennek következménye az lett, hogy miközben a cigányok száma Bihar és Szatmár megyében dinamikusan nőtt, addig egyes magyarlakta településen – Székelyhídon elsősorban – jelentősen csökkent vagy stagnált. Volt, ahol nem járt eredménnyel a kampány: Bihardiószeg a romák száma közel 80%-os növekedést produkált, 50% alá szorítva a magyarok arányát.⁵⁶ Amíg a döntően magyar nyelvű tömbterületnek számító Érmelléken a romák disszimilációja kétosztatúvá teszi etnikai szempontból a térképet, addig a Szatmár megyei magyarlakta térség a cigányság disszimilációjával három – a németeket ideszámítva négy – etnikumú vidékké válik, ahol a roma lakosság egyre jelentősebb arányt tesz ki a periférikus, kiürülő falvakban, de ugyanakkor a városokban és más településeken is növekvő arányban van jelen.

A 2011-es népszámlálás adatai szerint Szatmár megyében 17.388 fő (5%), Szilágy megyében 15.004 fő (6,7%), Bihar megyében pedig 34.640 fő (6%) vallotta magát cigánynak, közülük Szatmár megyében 4.150 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek, Szilágy megyében 840 fő, míg Bihar megyében 5.795 fő. A cigány anyanyelvűek száma alacsonyabb volt: Szatmár megyében 2.283 fő (0,7%), Szilágyban 7.343 fő (3,3%), Biharban pedig 18.526 fő (3,2%). A magukat cigány anyanyelvűnek valló magyar nemzetiségűek száma elenyésző volt mindhárom megyében: 6, 18, illetve 19 fő volt. 2021-ben Szatmárban

52 *A Magyarországon...* 16.

53 SZILÁGYI i. m. 61, 64.

54 A Partium egyik kistérsége, a Berettyó és a Kraszna folyók közé eső, túlnyomóan magyar nyelvű régió, amely megnevezését a rajta áthaladó Ér folyótól kapta.

55 Az adatokat közli SZILÁGYI i. m. 49–90.

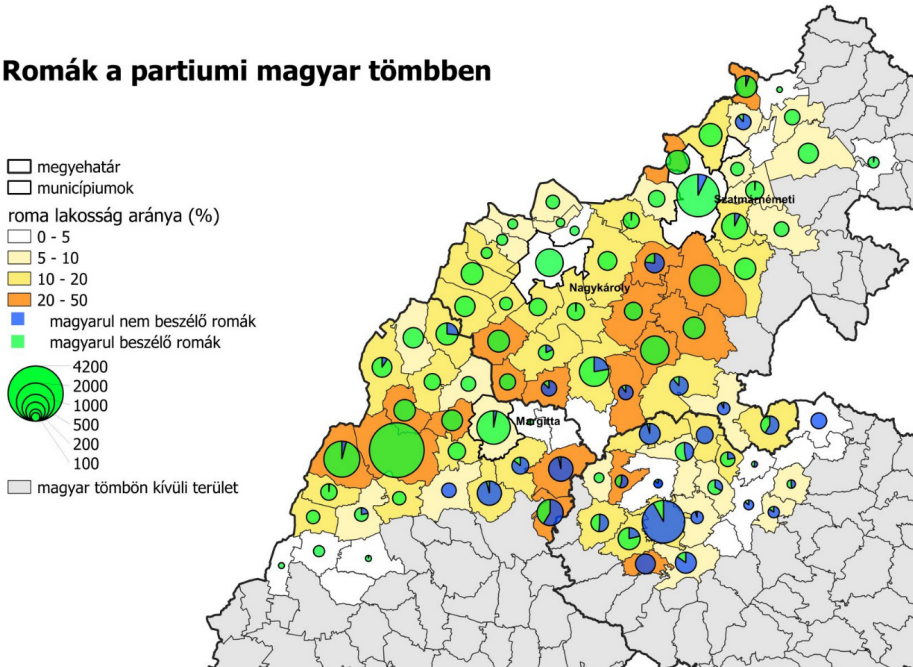
56 Uo. 83–85.

16.340 fő (4,9%), Szilágyban 16.706 fő (7,9%), Biharban 36.837 fő (6,7%) vallotta magát cigány nemzetiségűnek, illetve 3.243 (1%), 8.253 (3,9%), 19.195 (3,5%) cigány anyanyelvűnek. A Bihar megyei romák közül 10.513 fő volt román, 18.448 fő roma és 7.855 fő – a megyei magyar anyanyelvűek 6,4%-a – magyar anyanyelvű, míg Szatmárban a magyar anyanyelvű romák száma 9.714 fő volt – a megyei magyar anyanyelvűek 8,8%-a – 4.059 román és 2.566 cigány anyanyelvű. Szilágyban 829 roma deklarált magyar anyanyelvet – a megyei magyar anyanyelvűek 2%-a – míg 7.965 cigány, 7.906 pedig román anyanyelvet.

A 2016-os kutatás más számokat mutatott ki: a Szatmár megyei 28.553 roma (a megye népességének 8,3%-a) 74,8%-a volt magyar nyelvű, vagyis összesen 21.347 fő, amivel a megye teljes magyar nyelvű lakosságának 16,4%-át tették ki – ez a legmagasabb valamennyi erdélyi megye magyarsága között. Ha összevetjük ezeket az adatokat a hivatalos adatokkal, akkor azt látjuk, a „rejtőzködő” – a népszámláláson cigány nemzetiséget be nem valló, de a környezete alapján a közösséghez tartozó – romák túlnyomó többsége a magyarság soraiban került megszámlálásra 2011-ben és 2021-ben is. Szilágy megyében 2016-ban a romák számát 20.884 főre, a megye népességének 9,3%-ára becsülték, közülük 10,3%, vagyis 2.157 fő volt magyar anyanyelvű, amivel a megye magyar lakosságának 4,2%-át tették ki, ami az erdélyi átlagnak pontosan a fele. Bihar megyében 45.330-ra, 7,9%-ra becsülték a cigányok számát és arányát; közülük 15.070 fő, vagyis 33,2% volt magyar anyanyelvű, amivel a megye magyarságának 10,4%-át tették ki.⁵⁷

57 *Magyarul beszélő romák Erdélyben. Területi elhelyezkedés és lakóhelyi szegregáció.* Erdélystat. Statisztikai elemzés, 4. <http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/magyarul-besz-el-romak-erdelyben-terleti-elhelyezkedes-es-lakohelyi-szegregacio/60> (2023. 02. 20.) A 2021-es népszámlálás a 2016-os felmérésben megállapított romák mintegy 80%-át találta meg Bihar és Szilágy megyékben, és körülbelül felüket Szatmárban.

Romák a partiumi magyar tömbben

2. Térkép. Romák a partiumi magyar tömbben. (Forrás: <http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/magyarul-beszel-romak-erdelyben-terleti-elhelyezkedes-es-lakohelyi-szegregacio/60>)

A partiumi magyar tömbben⁵⁸ a 2011-es hivatalos 30.335 fővel szemben a 2016-os kutatás 47.364 romát talált, akik a lakosság 10,5%-át tették ki; közü-

58 A partiumi tömbterület a következő közigazgatási egységeket fogja egybe: Bihar megyéből Érmihályfalva, Margitta és Székelyhíd városok; valamint Bályok, Berettyószéplak, Bihar, Bihardiószeg, Biharfélegyháza, Bors, Érabrány, Érbogyoszló, Érkörtvélyes, Érsemjén, Érszöllős, Értarcsa, Hegyközcstár, Hegyközpályi, Kiskereki, Paptamási, Szalacs, Szalárd, Szentjobb, Tasnádbajom, Tóti, Vámosláz és Vedresábrány községek; Szatmár megyéből Erdőd, Nagykároly, Sárköz, Szatmárnémeti és Tasnád városok; valamint Ákos, Alsózoppor, Avasújváros, Batiz, Bogdánd, Börvely, Csanáros, Csomaköz, Egri, Érendréd, Érkávás, Érszakácsi, Hadad, Halmi, Kálmánd, Kaplony, Királydaróc, Kismajtény, Kőkényesd, Krasznabétek, Krasznaterebes, Lázári, Mezőfény, Mezőpetri, Mezőterem, Mikola, Nagykolcs, Oláhcsaholy, Piskolt, Pusztadaróc, Szamosdob, Szaniszló, Szatmárhegy, Szatmárpálfalva, Szatmárudvari, Szilágypér, Szödemeter, Tasnádszántó, Túrterebe és Vetés községek; míg Szilágymegyből Szilágycseh és Szilágysomlyó városok; valamint Cigányi, Debren, Haraklány, Ipp, Kárásztelek, Kémer, Kraszna, Krasznahídvég, Kusaly, Nagyderzsida, Oláhbaksa, Sarmaság, Szilagybagos, Szilagykövesd, Szilagynagyfalu, Szilagypercse, Szilagysámson, Szilagyszeg és Varsolc községek. Erdélystat, Módszertan. <http://statisztikak.erdelystat.ro/modszertan> (2023. 02. 20.)

lük 74,5%, 35.109 fő volt magyar nyelvű, amivel a tömb magyar anyanyelvű lakosságának 15,1%-át, az erdélyi magyar anyanyelvű romáknak pedig 33,5%-át tették ki. A helyi magyar anyanyelvűek között a romák aránya jelentős: a 15,1%-os arányuk majdnem duplája az erdélyi magyarság egészére jellemző 8,4%-nak és másfélszerese a székelyföldi 9,4%-nak. A tömb 92 községe közül 51-ben, 55,4%-ukban a népszámlálások alábecsülték a romák arányát a ki-mutatás szerint, a romák pedig nagyobb arányban (74,5%) magyar nyelvűek, mint a régió egésze (54%). A régióban hat közigazgatási egységben haladja meg a magyar nyelvű cigányok száma az 1.000 főt: Székelyhídon, Szatmárné-metiben, Bihardiószezen, Margittán, Erdődön és Ákoson, ráadásul az itt élő romák szinte kizárólag magyar anyanyelvűek – a legalacsonyabb arányban Szatmárnémetiben, de még ott is 92,7%-ot tett ki a magyar nyelvűek aránya a közösségen belül.

A cigány lakosság aránya – és természetesen száma – 1977-től nőtt len-dületesen egyes településeken:

3. Táblázat. Egyes partiumi községek etnikai összetételének alakulása 1977–2011 között. (M= magyar nemzetiségű, C= roma nemzetiségű. Saját szerkesztés)

Település	1977		1992		2002		2011		
	M	C	M	C	M	C	M	C	magyar anyanyelvű
Székelyhíd	77,1%	9,9%	84,1%	7,4%	77,2%	15,0%	74,5%	15,2%	84,8% ⁵⁹
Bihardiószeg	62,6%	3,7%	56,9%	10,0%	56,5%	10,7%	49,0%	22,7%	55,6% ⁶⁰
Ákos	44,3%	13,0%	42,8%	20,1% ⁶¹	49,4%	18,0%	43,2%	26,8%	69,5%
Túrterebes	69,2%	5,6%	52,2% ⁶²	4,6%	55,3%	9,1%	59,8%	8,7%	70,7%
Koltó	85,6%	11,3%	75,1%	23,9%	66,7%	30,2%	53,2%	36,6%	53,3% ⁶³

Székelyhídon a 2011-es 11.500 fős lakosság több mint harmada, 4.161 fő volt roma a 2016-os felmérés szerint, közülük 99,8% volt magyar nyelvű; a hivatalos adatok szerint 1.752 roma nemzetiségű élt akkor a városban, akik közül hivatalosan 1.100 fő volt magyar anyanyelvű, a többi roma nyelvű. Koltó 44%, Ákos 40%, Bihardiószezen 26% roma lakossággal bírt a felmérés szerint. Ebben a térségben is megfigyelhető az a tendencia, amit Székelyföld

59 A lakosság 5,1%-a roma anyanyelvűnek vallotta magát.

60 A lakosság 16%-a roma anyanyelvűnek vallotta magát.

61 A romák 98%-ának magyar volt az anyanyelve.

62 A magyar nemzetiségűek arányának jelentős csökkenését az okozta, hogy a magyar anyanyelvűek egy része német nemzetiségűnek vallotta magát.

63 A lakosság 34,7%-a roma anyanyelvűnek vallotta magát.

esetében említettünk, miszerint hullámzik a roma lakosság száma az egyes településeken az egyes népszámlálások között.

3. Dél-Szlovákia

A szlovákiai magyar nyelvterületen elsősorban a középső nógrádi-gömöri területen él nagy számú és arányú roma lakosság, de a nyugati részen – Duna-szerdahely, Jóka, Komárom, Ógyalla, Sáró – és a keletin – Nagyida, Deregyő, Királyhelmece, Tiszacsernyő – is jelentős közösségek léteznek.⁶⁴ Ez a területi elrendeződés habár némileg átalakult, de már az 1893-as összeírásban is kirajzolódott.⁶⁵ A népességen belüli arányuk akkor lényegesen kisebb volt, mint ma: Nógrád vármegye Füleki járásában 2,8%-ot, a Losonciban 2,6%-ot, az Abauj-Torna vármegyei Tornai járásban 2,4%-ot, a Cserehátiban 2,3%-ot tettek ki. A Gömör és Kishont vármegyei Rimaszécsi járásban haladta meg arányuk egyedül az 5%-ot – 1.714 fő az 1890-ben 32.410 fős lakosságból –, valamint 3% felett volt a Rozsnyói és 3,6% a Tornaljai járásokban. Ugyanekkor a jelentős részben a mai Szlovákia területére eső Ung vármegye Kaposi járásában 3%-ot, a Zemplén vármegyei Bodroghközi járásban pedig 2%-ot tett ki az arányuk.⁶⁶

A korábban többnyire homogén magyar etnikai terület fellazulása – kezdetben még csak a csehszlovákok megjelenésével – az 1921-es népszámlálás idején kezdődött meg. Ezt egészítette ki a későbbiekben a roma népesség disszimilációja egyes régiókban, így különösen a Dél-Gömörben, amely az 1930-as csehszlovák népszámlálás során jelent meg először, majd az 1941-es – visszacsatolás utáni – magyar népszámláláskor eltűnt és csak 1991-ben tért vissza.⁶⁷ Habár Csehszlovákiában az 1930-as népszámlálást követően

64 KOC SIS Károly – BOTTLIK Zsolt – TÁTRAI Patrik: *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban, 1989–2002*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, 2006, 44–45.

65 Akkor 10% feletti volt a romák aránya a Pozsony megyei Kis- és Nagymagyaron, a Bars megyei Nagysárón, a Nógrád megyei Ipolynyitrán, a Gömör megyei Rimajánosiban, Guszonán, Harmacon, Alsókálósán, Sajókirályiban, Gortvakisfaludban, valamint az Ung megyei Nagyszelmencen. *A Magyarországon...* 14.

66 *A Magyarországon...* 3., 7. és 8. táblák.

67 Országosan az 1991-es népszámlálás 77.269 cigány anyanyelvű és 75.802 cigány nemzetiségű személyt talált Szlovákiában, akik közül 55.675-nek az anyanyelve és a nemzetisége egyezett. 2001-ben ezek a számok a következőképp alakultak: 99.448, 89.920 és 59.174. TÁTRAI Patrik: *Az etnikai és vallási identitás földrajzi vetületei Szlovákiában. Kisebbségkutatás, 2007/2, 296–297.*

nem volt prioritás a roma lakosság felmérése, az 1980-as census lefolytatása során egy titkos utasítás alapján az eljáró kérdezőbiztosok mégis elvégezték a cigány lakosság megszámlálását. Ennek alapján Szlovákia területén mintegy 200.000 főt minősítettek romának, akiknek fele a déli járások területén élt és közülük mintegy 40% – vagyis az összes szlovákiai roma 20%-a, 39.869 fő – magyar nemzetiségűként vetette magát nyilvántartásba.⁶⁸

Az 1991-es népszámlálás 75.802 cigány nemzetiségűt és 77.269 roma anyanyelvű személyt mutatott ki Szlovákiában. 1991–2001 között a hivatalos adatok szerint elsősorban az etnikailag toleránsabb vegyes lakosságú területeken nőtt jelentősen – egyes magyarlakta falvakban akár 10 százalékpont feletti mértékben is – a cigány nemzetiséget vallók aránya, míg a szlovák többségű területeken ezzel ellentétes folyamat zajlott le.⁶⁹ A 2001-es népszámlálás 9.000 magyar anyanyelvű romát talált Szlovákiában, ami a cigány nemzetiségűek közel 10%-át tette ki. A legfrissebb, 2021-es népszámlálás előzetes adatai szerint 155.985 (2,9%) olyan személy élt Szlovákiában, aki első – összesen 67.179 fő – vagy második nemzetiségként a cigányt vallotta be, míg 100.526 (1,8%) olyan, akinek az anyanyelve volt a roma. Ez csökkenést jelent ahhoz képest, hogy a 2011-es népszámlálás 122.518 roma anyanyelvű és 105.738 roma nemzetiségű személyt talált Szlovákiában. A cigányok 45%-a élt abban a 18 szlovákiai területi közigazgatási egységben – 16 járásban, illetve Pozsony és Kassa városokban – ahol a magyarok száma az 1.000 főt meghaladja.⁷⁰

A szlovákiai romák száma természetesen a valóságban lényegesen nagyobb. A civil társadalom a 2000-es évek elejétől próbálja valós számukat és arányukat mérni; egy 2002-es kutatás a hivatalos 90–100.000 romával szemben 380.000-re tette a számukat és 7%-ra az arányukat, valamint 2025-re 516.000–530.000 közé prognosztizálta a számukat és 10%-ra az arányukat.⁷¹ A legátfogóbb becslést a 2004-ben először kiadott Roma Közösség Atlasza tartalmazta, amelyet 2013-ban és 2019-ben is aktualizáltak. A 2019-es kiadvány szerint elsősorban Kelet-Szlovákiában magas a romák aránya, a Losonci járástól keletre valamennyi magyar határmenti járásban és további öt, azoktól északra fekvő szlovák lakosságú járásban 20% felett van az arányuk; a térségben mindössze Kassán és két északi járásban marad 10% alatt.

68 PAPP i. m. 71.

69 KOCSIS – BOTTLIK – TÁTRAI i. m. 51–52.

70 PAPP i. m. 69.

71 VANO, B.: *Projection of Roma population in Slovakia until 2025*. Bratislava, Infostat, Demographie Research Centre, 2002, 6, 10, 12.

Az atlasz tartalmazza a jelentős roma lakossággal bíró 825 szlovákiai település adatait is, amelyekben a becslések szerint összesen 417.000 cigány él, az ország összlakosságának 7,6%-át téve ki. A legnagyobb közösségek Kassa-Luník IX lakótelep, Tőketerebes város és a Kissebeni járásban fekvő Jernye⁷² falu voltak, amelyekben egyenként 6.000–6.900 fő közötti számban éltek. A legmagasabb arányt a Nagyrőcei (33%), a Rimaszombati (31%), a Gölnicbányai (30%), a Késmárki (26%) és a Varannói járásokban (25%) tették, ki ezek közül az első kettőben jelentős a magyar lakosság aránya is. A legnagyobb számban a Kassa-környéki (27.000), a Rimaszombati (26.000), az Iglói (23.000), a Nagymihályi (22.000) és a Tőketerebesi (21.000) járásokban éltek. 50% feletti arányt 171 községben tettek ki, ezek közül hatban – köztük a magyar nyelvű Szútorban – a lakosság közel 100%-át. A roma közösség 18%-a volt magyar nyelvű, 35%-a pedig szlovák, a cigány nyelv használata elsősorban a szegregáltabb közösségekre jellemző.⁷³

Kifejezetten a szlovákiai magyar nyelvterületre fókuszálva született meg egy 2005-ös becslés, amely nyugatról keletre haladva a következő nagyobb lélekszámú közösségeket azonosította: 1.700 roma élt Nagymagyaron, 2.200 Érsekújvárbán, 1.500 Sószelőcén, 2.500 Füleken, 2.800 Tornalján, 2.300 Rimaszombatban, 1.100–1.100 Rimaszécsen, Krasznahorkaváralján, Tornán, Szepsiben és Nagyidán, 1.600 Királyhelmeceken és 1.400 Nagykaposon.⁷⁴ A magyar nyelvterületen elhelyezkedő roma közösségek közül azonban nem mindegyik magyar nyelvű, amíg Dél-Gömörben és a Bodroglóközben ez a jellemző, addig Rozsnyó környékén a roma, egyes felső-csalólközi és mátyusföldi közösségekben pedig a szlovák nyelv az elterjedtebb.⁷⁵ Magyar szempontból elsősorban a nógrádi és gömöri régiók roma lakosságának növekedése szembeötlő, de már közel 20 éve is látszott, hogy hasonló tendenciák zajlanak a Bodroglóközben is, amelyeknek a következménye a magyar tömbterület fellaulása, esetleg szigetszerűen roma tömbterületté válása lehet.⁷⁶

72 A község a 17–19. században a Szinyei Merse család birtoka, itt hunyt el 1920-ban Szinyei Merse Pál festő, akit itt is temettek el.

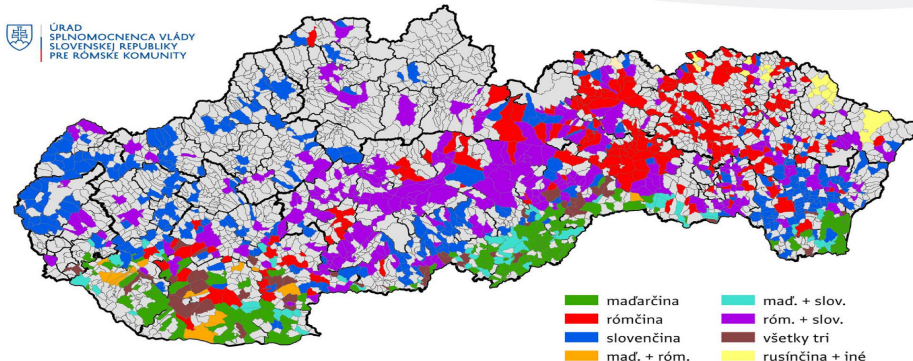
73 RAVASZ, Ábel – KOVÁCS, Ľuboš – MARKOVIČ, Filip: *Atlas rómskych komunit*. Bratislava, VEDA, 2020, 36–37.

74 KOCSIS – BOTTLIK – TÁTRAI i. m. 58.

75 RAVASZ – KOVÁCS – MARKOVIČ i. m. 36–37.

76 TÁTRAI (2007) i. m. 312–313.

JAZYKOVÁ MAPA RÓMSKYCH KOMUNÍT NA SLOVENSKU

3. Térkép. A szlovákiai roma közösségek nyelvei. Zöld a magyar, narancs a magyar és cigány, türkiz a magyar és szlovák, barna a magyar, cigány és szlovák nyelvek dominanciáját/együttélését jelzi. (Forrás: ÚSVRK. Jazyková mapa rómskych komunít na Slovensku 2017, https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/obrazky/fotky/jazykova%20mapa%20romskych%20komunit%20na%20Slovensku.jpg)

Az elmúlt évtizedekben változó intenzitással, de egyértelműen jelen levő disszimiláció okai sokrétűek: szerepet játszott benne az etnikai különbözés megvallhatóságának interetnikus térségben való könnyebbsége, az 1993–1998 közötti mečiar korszak állami magyarellenessége, valamint a roma közösség aktuális érdekei, így például a segély folyósításának biztosabb jellege és a helyi közhangulat is.⁷⁷ A roma nemzetiség disszimilációját segítette az is, hogy a 2011-es népszámlálás során első alkalommal két identitást is be lehetett vallani. Akkor a magyar anyanyelvűek mintegy 90%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek is, de épp a Dél-Gömör volt az a régió, ahol az aránypár 110% volt, vagyis lényegesen többen vallottak be magyar anyanyelvet, mint magyar nemzetiséget.⁷⁸ A Gömört is magában foglaló Besztercebánya megyében ekkor legalább 7.000–7.500 olyan roma élt, akik otthon magyarul beszéltek.⁷⁹

Az 1990-es évektől több kutatás is igyekezett regionálisan is vizsgálni a romák jelenlétét, kiegészítve a fentebb említett országos kutatásokat. Az 1994–96 között a gömöri Túróc és a Murány-patakok völgyeiben fekvő településeken

77 Kocsis (2006) i. m. 26–27., Tátrai (2007) i. m. 204.

78 Tátrai (2007) i. m. 301.

79 Papp i. m. 68.

végzett kutatás egyértelműsítette, hogy a hivatalosnál sokkal több roma él a térségben, ami sokszor a magyarok, de esetenként a szlovákok számát és arányát csökkentette volna a népszámlálás során.⁸⁰ A 2000-es évek elején a Dél-Gömör egy másik kistérségében, a Balog-völgyben a helyi önkormányzatok bevonásával végzett kutatás azt találta, hogy például Rimaszécsen a 2001-ben hivatalosan megszámlált 106 roma helyett 1.195 élt, akik így nem a lakosság 6, hanem 65,4%-át tették ki, miközben a nem-cigány magyar nyelvűek aránya a hivatalos 88,5% helyett 30,3% volt. Hasonló helyzetet találtak Nemesradnóton, ahol a magyarság hivatalos aránya 84,9% volt 2001-ben, a romáké pedig 12,6%, a helyszíni tapasztalatok alapján azonban a valós aránypár 43,3% és 54,8%. Ezeken a településeken voltak a legjelentősebb eltérések, de a vizsgálat alá vont 10 településen⁸¹ összességében azt találták a kutatók, hogy amíg a közel 5.000 fős összlakosságnak hivatalosan 79,1%-a volt magyar, addig valójában csak 43,1%, a romák aránya pedig a hivatalos 8,3% helyett 48,9% volt, így relatív többséget alkottak.⁸²

A tendenciák alapján már a 2000-es évek elején a cigányság térnyerésének folytatódását prognosztizálták az előregedő falvakban.⁸³ Ahogy korábban említettük, hogy a gömöri roma közösségek csak részben a korábban ott élő magyar nyelvű cigányok leszármazottai, az 1960-as években ugyanis északról szlovák nyelvű romák is települtek ide, így ma a Dél-Gömör déli részében – Kuntapolcáig bezárólag – a magyar nyelvű romák dominálnak, de ettől északra és keletre a romák anyanyelvi szempontból is vegyes képet mutatnak. Elvértve arra is van példa, hogy magyar nyelvű romák északra költözése alakítja át az etnikai összetételt egy településen: a szlovák lakta Gömörlipócsra magyar nyelvű romák költöztek, akik miatt a településen 2001-ben és 2011-ben is 20% körüli volt a magyar nemzetiségűek aránya, amely azonban 2021-ben már ismét 93%-ban szlovák lakta lett.

A 2021-es népszámlálás továbbra is rejtve hagyta a roma lakosság legnagyobb részét, sőt a Rimaszombati járásban – egyedülként az országban – 2011 és 2021 között nőtt a magyar nemzetiségűek száma és aránya, egyes településeken akár 25%-kal is. Ez döntően annak köszönhető, hogy a korábban

80 KEMÉNYFI Róbert: *A gömöri etnikai térmozaik*. Komárom-Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002, 152–158.

81 A Balog-völgyben fekvő Balogpádár, Balogtamási, Bátka, Cakó, Dúlháza, Nemesradnót, Perjése, Rakottyás, Rimaszécs és Zsip településeket vizsgálták.

82 PRÓNAI Csaba – VAJDA Imre: *Cigány/nem cigány együttélés a gömöri Balog-völgyben*. In: PRÓNAI Csaba (szerk.): *Lokális cigány közösségek Gömörben – Identitásváltozatok marginalitásban*. Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2005, 24.

83 KEMÉNYFI i. m. 140, 143, 151, 153, 154, 158.

magát romának vallók közül sokan magyar nemzetiséget diktáltak be.⁸⁴ Ez a népszámlálás országosan 422.000+34.089 (7,7%+0,6%) magyar nemzetiségűt és 462.175 (8,5%) magyar anyanyelvűt talált, a magyar anyanyelvűek közül 7.623 vallotta magát cigánynak, míg 862 cigány anyanyelvű deklaráta magát magyar nemzetiségűnek. A magyar nemzetiségűek közül 11.402 fő választotta második nemzetiségének a cigányt, míg a romák közül 3.592 második nemzetiségként a magyart adta meg. A cigány nemzetiséget is bevallók döntően Gömörben és Észak-Nógrádban tömörültek: a Rimaszombati járásban 4.969 fő volt a számuk (a járási összlakosság 6,2%-a), majd a Füleket és környékét is magában foglaló Losonci járás következett 1.573 fővel (2,2%); azon magyar anyanyelvű cigányok száma, aki második nemzetiségnek a magyart vallották be, 1.725, illetve 303 volt e két járásban.⁸⁵

Ha csak a leginkább érintett Rimaszombati járásban összevetjük a 2021-es népszámlálás hivatalos adatait⁸⁶ a 2019-es romaatlász becsült adataival, akkor azt látjuk, hogy a romák száma és aránya ez esetben is jelentősen alászámozott. Abban a magyar többségű sávban, ami a járás déli részén húzódik, a 2019-es összeírás és a 2021-es népszámlálás is közel 60.000 lakost talált, akiknek mintegy 37%-a Rimaszombat városában élt. A népszámlálás szerint a teljes lakosság 61%-a volt magyar anyanyelvű – míg a rimaszombati szlovákok a terület teljes lakosságának 21,7%-át tették ki. Első helyen a területen élő lakosság 53,2%-a deklarált magyar nemzetiséget, míg az első és a második helyen magukat magyarnak vallók aránya 58,1% volt 2021-ben. Roma nemzetiséget első helyen a lakosság 6,2%-a, második helyen pedig további 8,9%-a, vagyis a teljes lakosság 15,1%-a vallott be. A 2019-es felmérés ezzel szemben úgy találta, hogy a térség lakosságának 37,2%-a roma és e közösségek szinte kizárólag magyar anyanyelvűek. Ha ezt az adatot összevetjük a magyar anyanyelvet bevallók 61%-os arányával, akkor azt találjuk, hogy a térségi magyarság akár több mint fele is roma lehet.

Ez a szám a települési adatok megvizsgálása révén némi magyarázatot igényel. A régió nagyon kevés településén nem mutattak ki 2019-ben cigány lakosságot,

84 *A szlovákiai népszámlálás eredményei.* Pro Civis Polgári Társulás, 2022, 33.

85 *Extended results 2021 Population and Housing Census*, https://disem.scitanie.sk/SA_SVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2Ffeef2e62e-a720-41e9-ae7-a097469008e5§ionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=en (2023. 02. 20.)

86 A magyar szempontból fontos járások és települések kivonatos adatait ld.: ORISKÓ Norbert: *Népszámlálás, 2021: nézzünk szét a „házunk tájékán”!* (2022. január 21.) Tények.sk, <https://tenyek.sk/2022/01/21/nepszamlalas-2021-nezzunk-szet-a-hazunk-tajekan/> (2023. 02. 20.)

viszont érdemes hangsúlyozni azt, hogy 2021-ben a roma lakosság jelentős része magyarnak vallotta magát sok településen, akár jóval nagyobb arányban is, mint 2011-ben. A legkirívóbb példa talán Szútoré, ahol a 2019-es felmérés szerint a lakosság 99%-a roma; itt 2021-ben a magyar anyanyelvűek aránya 93,2% volt, a magyar nemzetiségűeké pedig 2011-ben 12,6%, majd 2021-ben 82,4% volt, de a második helyen magukat magyarnak vallókat ideszámolva már 85,7%. Serke is jól példázta az ingadozó identitást: 2011-ben a magyarság 52,9%-ot tett ki, a cigányság pedig 33,3%-ot, ez 2021-re 86,9%-ra és 2,7%-ra változott, azonban a lakosság 35,6%-a második nemzetiségként a romát is megjelölte.⁸⁷ A 2019-es felmérés 95%-os roma lakosságot talált a közel ezer fős Nemesradnóton (2021: 95,3% magyar anyanyelvű, 60,7%+29,4% magyar nemzetiségű, 33,8%+48,7% roma nemzetiségű), 75%-ot a 2.000 fő feletti lakosságú Rimaszécsen (2021: 94,1% magyar anyanyelvű, 80,3%+3,8% magyar, 6,9%+7,7% roma nemzetiségű).

Összességében tehát elmondható, hogy a szlovák hivatalos adatokban a járás déli része még magyar többségű, de valójában a cigány lakosság már a települések jelentős részén többséget alkot: az 51–60%-os roma aránnyal bírók közé tartozik Gömörfüge,⁸⁸ Perjése,⁸⁹ Sajórecske, Sajószentkirály és Serke.⁹⁰ Szintén a Rimaszombati járásban a 61–70%-os romaarányal bíró kategóriában tartozik Alsóvály, Balogújfalu, Harmac, Sajólénártfalva, Várgede, Velkenye és Zsip,⁹¹ a 71–80%-osba Gesztete, Gortvakisfalud, Jéne, Nemesmartonfalva,⁹² Rimapálfala, Rimaszécs és Uzapanyit,⁹³ a 81–90%-os kategóriába Darnya, Dúlháza és Kálosa,⁹⁴ a 91–100%-os kategóriába pedig Baraca, Cakó és Nemesradnót.⁹⁵

87 A Nagyrőcei járásban fekvő Gice szintén érdekes utat járt be: a 2001-ben és 2011-ben is relatív cigány többségű falu 2021-ben 81%-os szlovák többséget produkált – miközben a romaatlász a 81–90%-os roma lakossággal bíró települések közé sorolta.

88 2011-ben a magyarok még relatív többségben voltak, de azt a szlovákok javára 2021-ben már elvesztették.

89 Perjésén 2011-ben még magyar többség volt, 2021-ben már a magyarok és a szlovákok száma megegyezett.

90 Ezekben a falvakban a lakosság a következő arányban jelölte meg a magyart első nemzetiségként 2021-ben: 36,7%, 46,1%, 77,5%, 59,7%, illetve 86,9%.

91 2021-ben e községben a magukat elsődlegesen magyar nemzetiségűnek vallók aránya a következő volt: 76,2%, 93,8%, 43,7%, 84%, 59,8%, 87,4%, illetve 92,2%.

92 2011-ben még abszolút, 2021-ben már csak relatív többségben voltak a magyarok.

93 Az első helyen magukat magyar nemzetiségűnek vallók aránya 2021-ben a következő volt ezeken a településeken: 75,9%, 70,5%, 80,4%, 45,3%, 83,3%, 80,3%, illetve 62,6%.

94 A magukat elsősorban magyar nemzetiségűnek vallók aránya 2021-ben a következőképp alakult ezeken a településeken: 80,5%, 83,1%, illetve 71,9%.

95 A magyar nemzetiséget első helyen bevallók aránya e településeken a következőképp

A szomszédos járásokra tekintve látható, hogy az összefüggő magyar tömbterület esetenként ott is csak látszólagos: a Nagyrőcei járásban 51–60%-os cigány lakossággal bír 2021-ben magyar többségű Deresk, 61–70%-ossal Gömörfalva, a Losonciban 61–70%-ossal Bolgárom, Csákányháza és Gömörsid.⁹⁶ A Bodroghközre tekintve a Töketerebes járás magyar többségű településein ugyanez a 2019-es felmérés 31–40% közötti roma arányt talált például Bacskán, Battyánban, Királyhelmeceken és Leleszen, de 21–30% közé becsülte arányukat a Nagymihályi járásban fekvő Abarán, Dobóruszván és Nagyszelmencen, 31–40% közé Kelecsényben, 51–60% közé Vajánban, valamint 71–80% közé Deregyőn.

Nyugaton sokkal kevesebb a roma, de hivatalosan is relatív többségbe kerültek 2021-ben a Lévai járásbeli Alsószemeréden, ahol a 2019-es felmérés 41–50% közé esőre tette a számukat. Az ugyanebben a járásban fekvő Garamsallóban a 2021-es adatok még magyar etnikai többséget mutattak ki, de a becslés szerint a romák aránya 51–60% közé esik, csakúgy mint a magyar-szlovák Sáróban. A Vágsellyei járásba eső Sókszelőcében szlovák többséget talált 2021, míg 2011-ben még a magyarok tették ki a relatív többséget, de a becslés szerint valójában a lakosság 61–70%-át romák alkotják. A Dunaszerdahelyi járási Nagymagyarban a magyarok 2011 óta elvesztették a relatív többségüket, amit átvettek a szlovákok – a magyarok már csak a nyugdíjas korú népességen belül alkotnak abszolút többséget, a 14 év alattiaknak mindössze hetedét teszik ki a szlovákok és a romák egymással nagyjából azonos nagyságú csoportjai mellett. 21–30% közé becsült a romák aránya a Dunaszerdahelyi járási Légen, Illésházán, Galántai járási Jókán, a Vágsellyei járási Zsigárdon, a 2021 óta szlovák többségűvé vált Lévai járási Tőrén, Lontóban, illetve a Komáromi járási, de szlovák telepes lakosságú Újgyallában.

4. Kárpátalja

A jelen tanulmányban vizsgált országok közül Ukrajnában a legkisebb a roma lakosság aránya, ráadásul a 2022-ben bekövetkezett orosz agressziót követően a közösség jelentős része, akár 100.000 fő is, elmenekülhetett az országból.⁹⁷ A legutolsó, 2001-es népszámlálás szerint az ukrajnai romák legnagyobb cso-

alakult 2021-ben: 56,4%, 67,2%, illetve 60,7%.

96 Ezek a településeken 2021-ben a magyar nemzetiséget első helyen bevallók aránya a következő volt: 67,2%, 53,8%, 87,2%, 73,4%, illetve 49,7%.

97 EREDICS Lilla (szerk.): *A háború után Magyarországra érkezett kárpátaljai roma családok helyzete*. Budapest, Romaversitas Alapítvány, 2022, 3.

portja, 29,4%-a, 14.004 fő Kárpátalján élt, a második legnagyobb közösséggel pedig Odessza megye rendelkezett.⁹⁸ A becslések azonban 200.000-re, a cigány szervezetek pedig 400.000-re tették a háború előtti roma lakosság számát.⁹⁹

Az 1893-as magyar összeírás viszonylag kevés romát talált Kárpátalján: mindössze két ma is jelentős magyar lakossággal rendelkező településen volt 10%-nál nagyobb cigány lakosság, az Ugocsa vármegyei Tiszakeresztúron és az Ung vármegyei Kincshomokon.¹⁰⁰ Ennél természetesen több településen éltek cigányok, akik a rutén lakossággal zömmel összevegyülve éltek, míg a magyar lakosságú területeken inkább elkülönülve.¹⁰¹ A magyar többségű járások közül az Ung vármegyei Ungváriban 0,9%-ot tett ki az arányuk, a Bereg vármegyei Tiszahátiban és Mezőkaszonnyiban pedig egyaránt 2,3%-ot.¹⁰²

A 2001-ben Kárpátalján megszámlált romák száma csaknem 2.000-rel magasabb volt, mint az 1989-es utolsó szovjet census által közölt érték.¹⁰³ A két census között jelentősen nőtt a beregszászi és a Beregszászi járási romák száma és aránya – 76,4%-kal és 26,8%-kal – az össznépesség 6,4, illetve 4,1%-ára. Emellett a Munkácsi járásban (+31,1%) és az Ungvári járásban (+15,1%) emelkedett jelentősen a cigányok száma.¹⁰⁴ 2001-ben a kárpátaljai romák 20,5%-a beszélt anyanyelvként a cigányt – szemben az országos átlag 44,7%-kal¹⁰⁵ –, 16,7%-a az ukránt – országosan 21,1% – és 62,4%-a a magyart. A magyar anyanyelvű romák száma 1989 és 2001 között 7.973-ról 8.736-ra nőtt – a magyar anyanyelvűek 4,8%-áról 5,5%-ára –, arányuk viszont csökkent, mert 2001-ben – jelentős részben a magyarországi státusztörvény biztosította kedvezmények hatására – sokan inkább magyar nemzetiségűnek vallották magukat.¹⁰⁶ A magyart anyanyelvként bevallók mellett a kárpátaljai romák további 22%-a beszélt magyarul is, vagyis a kárpátaljai romák mindössze 15%-a nem ismerte a magyar nyelvet 2001-ben. Mindeközben a kárpátaljai

98 2001-ben a népszámlálás Kárpátalja megyében 151.500 magyar nemzetiségűt és 158.700 magyar anyanyelvűt talált.

99 PAPP i. m. 72.

100 *A Magyarországon...* 14–15.

101 Uo. 17–18.

102 Uo. 7. és 8. táblák.

103 Az egész országban 47.857 fő vallott be cigány nemzetiséget, vagyis az ukrainai romák majdnem egyharmada Kárpátalja lakosa volt.

104 A nemzetiségi adatok elemzését rendkívüli mértékben korlátozza az, hogy sem a Szovjetunió, sem Ukrajna nem tett közzé települési szintű adatokat.

105 Kocsis (2006) i. m. 14.

106 MOLNÁR József – CSERNICKÓ István – BRAUN László: *Cigányok Kárpátalján*. In: SZILÁGYI Ferenc – PÉNZES János (szerk.): *Roma népesség Magyarország északkeleti határtárságában*. Nagyvárad, Partium Kiadó, 2016, 91.

magyar anyanyelvű nem magyar nemzetiségűeknek 74,8%-a volt roma.¹⁰⁷

Kárpátalján a magyar nyelv pozíciója hagyományosnak erős az anyaország gazdasági ereje és a nyelv általános hasznossága miatt, ami hozzájárult az itteni magyarság etnikai reprodukciójának minden más külhoni területhez képest nagyobb mértékéhez.¹⁰⁸ Ezt kiegészítette korábban a magyar státusz-törvény, majd 2011 után a magyar állampolgárság kedvezményes megszerzésének törvényi lehetősége, ami a kárpátaljai romákra is vonzóan hatott. A státusztörvény játszott szerepet abban, hogy 1989 és 2001 között Munkácson jelentősen nőtt a magyar és csökkent a cigány nemzetiségűek száma, illetve aránya: 2.097-ről (2,5%) 6.900-ra (8,5%), illetve 2.097-ről (2,5%) 1.130-ra (1,4%). Magyar anyanyelvű volt 2001-ben a beregszászi romák 99,2%-a és a Beregszászi járásiak 98,1%-a, de döntő többséget alkottak a munkácsi (87,3%), a Munkácsi járási (92,6%) és az Ungvári járási (80,2%) romák között is. A jelentősebb magyar lakossággal rendelkező Nagyszőlősi járásban már csak a romák 15%-a volt magyar anyanyelvű, 51,4%-uk az ukránt, 33,6%-uk pedig a cigányt jelölte meg anyanyelvként.¹⁰⁹

Egy 2016-ban végzett becslés szerint a romák száma 2001-ben 32.000 fő lehetett, Kárpátalja népességének 2,5%-a; a 2016-os számukat 47.000-re becsülte. A legnagyobb, 9.000 fős közösség a Nagyszőlősi járásban¹¹⁰ élt, míg egy településre vetítve a munkácsi 4.300 fős közösség volt a legnagyobb. Őket követte a 3–3.000 fő feletti ungvári és királyházai¹¹¹, valamint a 2–2.000 fő feletti poroskői, beregszászi és szőlősvégardói¹¹² roma közösség. A legmagasabb arányt az ukrán lakosságú Perecsenyi járásban tették ki, 11,7%-ot, de jelentős részesedést alkottak ki Csap és Beregszász városokban – 9,2% és 8,9%-ot – valamint a Beregszászi (8,2%), Ungvári (7,8%) és Nagyszőlősi (7,6%) járásokban

107 BRAUN László – CSERNICSKÓ István – MOLNÁR József: Merre visz a „cigány út”? Magyar anyanyelvű cigányok Kárpátalján. *Regio*, 2010/1, 56.

108 Kárpátalján a vegyes házasságból származók 53%-a lett magyar nemzetiségű 2002–2016 között, ami lényegesen magasabb, mint a többi külhoni magyar közösség hasonló száma. TÁTRAI Patrik – MOLNÁR József – KOVÁLY Katalin – ERŐSS Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a Summa 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 2018/3, 24.

109 BRAUN László – CSERNICSKÓ István – MOLNÁR József: *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár, PoliPrint Kft, 2010, 22, 32.

110 A 2020-as közigazgatási reform során a járás területét a megnagyobbított Beregszászi járáshoz csatolták.

111 Arányuk a településen a 2016-os becslés szerint 40% körüli, szemben a 2001-es népszámlálás 19,8%-os értékével.

112 A 2016-os becslés szerint a romák aránya közel 50%, szemben a 2001-es 23,7%-os hivatalos aránnyal.

is. A felmérés szerint 50% feletti arányt három apró ukrán településen tettek ki, 20% feletti arányt pedig 23, zömmel a síkvidéken fekvő részeken, amelyek közül 12 volt magyar többségű, ebből 10 az Ungvári járásban feküdt.¹¹³ A 47.000 főre becsült roma közösségből 20.000-nél többen voltak magyar anyanyelvűek, ami jelentős számot jelent a 2017-ben egy másik kutatásban 130.000 fő körülire becsült kárpátaljai magyarság teljes létszámával összevetve; mindazonáltal ez utóbbi felmérés a 130.000 fő magyar közösségből mindössze 5.500 főre becsülte a magyar nemzetiségű romák számát.¹¹⁴ A két kutatás községsoros eredményeit összevetve az a következtetés vonható le, hogy a magyar lakosságú települések meghatározó részében jelentős roma lakosság él, akiknek túlnyomó többsége magyar nyelvű és a magyar nyelv már említett presztízse miatt jelentős részben magyar nemzetiségű is.

5. Összegzés

Valamennyi vizsgált területen azt látjuk, hogy a cigányság száma nehezen meghatározható, ami sok problémát okoz. A statisztikai adatok nem adnak kellő támpontot ahhoz, hogy ténylegesen hogyan tevődik össze egy-egy közigazgatási egység lakossága, miközben annak jelentős következményei lehetnek társadalmi, gazdasági és jogi szempontból is. Megjegyzendő, hogy ezt kiegészíti az a jelen írásban nem vizsgált jelenség, hogy például Romániában a népszámlálások során tömegesen, több milliós nagyságrendben vesznek nyilvántartásba olyan személyeket lakosként, akik valójában nem tartózkodnak életvitelszerűen az adott helyen, hanem külföldön élnek.

A vizsgált országokban azt látjuk, hogy egyrészt a roma lakosság száma és aránya növekszik, sok esetben az összlakosság csökkenésével párhuzamosan, valamint azt, hogy amíg a hivatalos népszámlálások – az érintett lakosság önbevallása alapján – alulszámolják a cigányokat, addig tudományos kutatások révén viszonylag pontos képet lehet kapni számukról, elhelyezkedésükről és más ismérveikről. Ennek alapján azt is látjuk, hogy az itthon külhoni magyar etnikai tömbterületnek tekintett szlovákiai, ukrainai és romániai régiókban jelentős számú roma él, akiknek az etnikai elkülönülése, disszimulációja tér-

113 A felmérés megállapításait közli: MOLNÁR – CSERNICKÓ – BRAUN (2016) i. m. 91–108. Egy 2010-ben készült becslés 12 olyan települést azonosított Kárpátalján, ahol a romák aránya 20% feletti lehetett, ezek közül Poroskőt leszámítva mind a megye síkvidéki területén feküdt, hét – Barkaszó, Eszeny, Gállocs, Kisbégány, Rát, Tiszaágtelek és Tiszaújlak – magyar többségű volt. BRAUN – CSERNICKÓ – MOLNÁR (2010) i. m. 43.

114 TÁTRAI – MOLNÁR – KOVÁLY – ERŐSS (2018) i. m. 2–31.

ben és időben változó intenzitással előrehalad vagy éppen visszafordul. A magyar nyelvű roma közösségek jelentős, a becslések szerint átlagosan 10% körüli arányt képviselnek a külhoni magyar közösségeken belül. A területi eloszlás nem egyenletes, amíg a Székelyföldön a becslések szerint a magyar anyanyelvűek 9,4%-a roma, addig a Partiumban és a háború előtti Kárpátalján 15%, a gömöri magyar tömbben pedig ennél is magasabb, a Rimaszombati járás magyar többségű területén például 50% feletti is lehet.

A hivatalos számok ennél jóval alacsonyabbak, azonban az adatokból az is látható, hogy a fiatalabb korosztályokban az arány magasabb, ami prognosztizálja a romák számának további növekedését. Ezek előrevetésével egyértelmű, hogy társadalmi integrációjuk kérdése miért kiemelt fontosságú: nemcsak a magyar nyelvű iskolahálózat okán, hanem azért is, mert a tömbterületek belülről alakulnak át. A külhoni magyar autonómia-törekvések arra építenek, hogy az érintett területeken a magyar nyelvű és identitású lakosság túlnyomó többséget alkot, ami viszont a népszámlálási adatok és tudományos kutatások alapján egyes régiókban már részben megkérdőjelezhető, ennek pedig jelentős politikai, társadalmi és gazdasági következményei várhatóak. A tervezett kutatás második részében a társadalmi integrációra irányuló stratégiákat kívánjuk majd áttekinteni a vizsgált területeken.